

УДК 82-6:[069:947.7]:378КДА

Яременко Максим Васильович
доктор історичних наук,
професор,
Національний університет
“Кієво-Могилянська академія”,
старший науковий співробітник
відділу пізньосередньовічної, ранномодерної
та нової історії України,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
m.yaremenko@ukma.edu.ua

Maksym V. Yaremenko
Doctor of Historical Sciences,
Professor,
National University of “Kyiv-Mohyla Academy”
senior research fellow,
Department of Late Medieval, Early Modern
and Modern History of Ukraine,
The National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

НЕВІДОМИЙ ЕПІСТОЛЯРІЙ ЛЕВА МАЦЕЄВИЧА З КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

LEV MATSEIEVYCH'S UNKNOWN EPISTOLARY FROM THE COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM OF UKRAINIAN HISTORY

Анотація

У рукописній архівній колекції НМІУ зберігаються невідомі листи вихованця Київської духовної академії Лева Мацеєвича за 1909–1911 р., переважно адресовані Степану Дроздову. В епістолярії вміщено різні факти, що стосуються адресанта, проте його головна тема – збір матеріалів про вихованця Кієво-Могилянської та ректора Київської духовної академії, архієпископа Смарагда (Олександра Крижановського). Із повідомлень Лева Мацеєвича стає зрозуміло, що саме вдалося виявити про родину Смарагда в архіві храму с. Велика Березянка на Київщині. Листи також містять низку деталей, що дозволяють оцінити кваліфікацію їхнього автора як дослідника.

Ключові слова: Національний музей історії України, Київська духовна академія, Лев Степанович Мацеєвич, Степан Леонтьєвич Дроздов, Смарагд (Олександр Крижановський).

Summary

The collection of archival manuscripts of the National Museum of Ukrainian History contains unknown letters of Lev Matseievych, a graduate of Kyiv Theological Academy, of 1909–1911, which are addressed almost exclusively to Stepan Drozdov. The epistolary contains different facts concerning the sender. Yet the main topic is gathering of information about Kyiv-Mohyla Academy's graduate and Kyiv Theological Academy's rector and archbishop Smaragd (Kryzhanovskiy). Matsievych's letters make it clear what was found out about Smaragd's family in the archive of Velyka Berezianka village church (Kyiv region). The letters also contain some details which allow to estimate the author's qualification as a researcher.

Key words: the National Museum of Ukrainian History, Kyiv Theological Academy, Lev Stepanovych Matseievych, Stepan Leontievych Drozdov, Smaragd (Kryzhanovskiy).

Той, хто вивчатиме наукове життя та публікації в київських наукових журналах, а також херсонській, кишинівській, кам'янець-подільській, одеській, московській, Санкт-Петербурзькій періодиці останньої третини XIX – поч. XX ст., неодноразово натраплятиме на ім'я автора Лева Степановича Мацеєвича, часом приховане за скороченнями чи криптонімами. Йому належать ціла низка біографічних досліджень, насамперед – про духовних осіб, пов'язаних із Київською духовною академією (далі – КДА); публікація джерел XVIII–XIX ст.; розвідки про церковне життя; дрібніші джерельні відкриття та повідомлення. Яскравою ілюстрацією до останнього виду Мацеєвичевих публікацій є оприлюднена в “Киевской старине” виписка з метричної книги про народження Тараса Шевченка. Лев Степанович також опублікував цікаві спогади про власне навчання у КДА. Його дослідницьку роботу оцінили сучасники, що виявилось, зокрема, у прийнятті Мацеєвича до складу низки наукових товариств, серед них – Церковно-археологічного при КДА.

Хто ж такий Лев Мацеєвич? Він народився 1843 р. в с. Безпечна Уманського повіту Київської губернії в сім'ї священика. Навчався у КДА (1863–1867). Ступінь магістра – найвищий, який можна було отримати після закінчення Академії, – здобув

аж 1870 р., захистивши роботу “Польский проповедник XVII в., иезуит Фома Млодзяновский”¹. Зробити це раніше Лева Степановичу завадив поганий стан здоров’я, зокрема хвороба очей. Згодом Мацеєвич викладав та обіймав адміністративну посаду в Кишинівській духовній семінарії (1870–1885). У Кишиневі захворів на нервовий розлад. Перейшовши в 1885 р. на службу до Одеської духовної семінарії, викладав латинську мову аж до відставки в 1898 р. Мацеєвич лікувався в Києві, а в 1902 р. – в Одеській психіатричній лікарні. Там його стан покращився, тож майже до загострення недуги восени 1914 р. і смерті в 1915 р. Лев Степанович писав та публікував свої розвідки, листувався з багатьма духовними та світськими особами².

Невеличка частина епістолярію Лева Мацеєвича останнього десятиліття його життя нині зберігається в Національному музеї історії України (далі – НМІУ): лист до о. Петра, який жив “на родині архієпископа Смарагда Крыжановского”³; 12 листів (до дев’яти з них збереглися конверти), три поштові картки та один відрізний купон – до начальника поштово-телеграфного відділення Стефана Леонтійовича Дроздова в містечко Ківшовате Таращанського повіту Київської губернії. Отож, йдеться про епістолярій, який складається всього із 17 різнотипних документів за 1909–1911 рр.⁴

Мацеєвичів адресат Степан Леонтійович Дроздов (1867–1833) на той час був відомою особою в середовищі дослідників і поціновувачів старовини. Він служив у поштово-телеграфних конторах Київської губернії та колекціонував різні історичні пам’ятки, долучався до розкопок, співпрацював із низкою наукових товариств. Уже згодом його захоплення старовиною та робота формально об’єдналися, і Степан Дроздов після 1917 р. працював на музейній та архівній нивах. Його ж власна колекція стала основою для Білоцерківського окружного археологічно-етнографічного музею, заснованого 1924 р. з ініціативи Степана Леонтійовича⁵. З листа Л. Мацеєвича від 4 січня 1910 р. довідуємося, що тесть Дроздова, о. Олександр Красовський⁶, був товаришем Лева Степановича з Київської духовної семінарії. В цьому ж листі Мацеєвич згадує про ще одну цікаву деталь: “И так, значит, Вы – местный уроженец, связанный со всеми нами единством происхождения, языка и прочих местных условий Юго-Западного края <...> А я предполагал, что Вы – из Великороссии. Теперь мне понятна Ваша любовь к местной старине и глубокое знание языка и обычаев ея”⁷. Ця нотатка стала, вочевидь, реакцією на надіслану адресатом інформацію. Проте в науково-довідковій літературі місцем народження Степана Леонтійовича вказана не Київщина чи загалом українські губернії Російської імперії, а Мстиславський повіт Могильовської губернії⁸. Зауваження Мацеєвича цікаве й з іншого погляду – воно містить підказку, чому той сам цікавився старовиною. Для Лева Степановича аби вивчати, ба більше – любити минуле того чи того краю, достатньо було походити з цього краю. Дослідження регіональних старожитностей, що набрало тоді широкого розмаху в різних губерніях імперії, здебільшого базувалося саме на ентузіазмі місцевих уродженців, а не професіоналізмі. Водночас воно стало надзвичайно плідним та мало далекосяжні наслідки, увиразнюючи, зокрема, історичні й культурні відмінності різних імперських теренів.

Листи до Дроздова датовані 1909 (від 12 вересня, 31 жовтня, 2 грудня) – 1910 (від 4 січня, 4 лютого, 21 квітня, 29 травня, 10 червня, 1 та 26 липня, 10 вересня і 2 жовтня) роками, поштові картки – 28 жовтня та 30 грудня 1910 р. та 14 квітня 1911 р., а відірваний купон із коротким повідомленням – 13 січня 1911 р.

Лист до священика не датований. Проте з контексту зрозуміло, що він написаний не пізніше 1909 р., адже адресант лише знайомиться з адресатом, а 12 вересня 1909 р. зізнається Степану Дроздову, що радий їхньому знайомству за посередництва о. Петра Ілліча Завадського⁹ (тож із ієреєм Лев Степанович мав потоваришувати раніше). Ця, а також інші пізніші згадки про Завадського підказують його прізвище, яке не зазначене в листі до священика. Зрештою, із цього листа дізнаємося, що йдеться про пароха, який служить при храмі, де священнодіяв батько єпископа Смарагда, себто в с. Велика Березянка Таращанського повіту. І справді, в довіднику Київській губернії за 1909 р. знаходимо підтвердження, що в зазначеному населеному пункті, який входив до 2-го благочинницького округу Таращанського повіту, парохом був саме Петро Ілліч Завадський¹⁰.

Епістолярій Лева Мацеєвича, згаданий тут, зберігається у НМІУ у складі архівного фонду матеріалів, документів та наукових праць відомого колекціонера та нумізмата Карла Васильовича Болсуновського (1838–1924). Як вони потрапили до цієї людини, поки що можемо лише здогадуватися. Дроздов і Болсуновський знали один одного, що підтверджують, до речі, й листи Мацеєвича: в одному із них від 21 квітня 1910 р. він просить Степана Леонтійовича заочно познайомити

1 Цю роботу опубліковано у: Труды КДА. – 1870. – № 4. – С. 108–153; № 7. – С. 155–272; № 9. – С. 501–534; № 10. – С. 3–81; № 12. – С. 457–566; 1871. – № 4. – С. 128–208.

2 Див. найсвіжішу біографічну публікацію про Л. Мацеєвича, яку супроводжує розлога бібліографія праць дослідника: *Ткачук М. Л. Мацеєвич Лев Степанович // Київська духовна академія в іменах (далі – КДА в іменах): 1819–1924. У двох томах / Упоряд. та наук. ред. М. Л. Ткачук, відп. ред. В. С. Брюховецький. – Київ: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2016. – Т. 2 (далі – КДА в іменах). – С. 159–163.*

3 Архів НМІУ. – Ф. 4. Матеріали, документи та наукові праці відомого колекціонера та нумізмата К. В. Болсуновського. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 59. Нині розпочато роботу з передачі архівних матеріалів до фондів груп зберігання музею. Тож, найвірогідніше, справу із листами незабаром слід буде шукати не за цією сигнатурою, а у фондовій групі “РД” (рукописні документи).

4 Усі ці документи містяться в одній архівній справі: Архів НМІУ. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 59–86 зв.

5 *Піскова Е. М. Дроздов Степан Леонтійович // Енциклопедія історії України (далі – ЕІУ). – Київ: Наукова думка, 2004. – Т. 2 (Г–Д). – С. 467.*

6 Згідно з довідковим виданням 1911 р., священик “Ал-нр’ Зах. Красовській” служив у м. В’язівок 5-го благочинного округу Черкаського повіту Київської єпархії, див.: *Памятная книжка Киевской губернии на 1912 г. С приложением адрес-календаря губернии. – Киев, 1911. – С. 196.*

7 Архів НМІУ. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 67 зв., 70. Підкреслено в оригіналі.

8 *Піскова Е. М. Дроздов Степан Леонтійович... – С. 467.*

9 Архів НМІУ. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 65 зв.

10 *Памятная книжка Киевской губернии на 1909 г. С приложением адрес-календаря губернии. – Киев, 1909. – С. 171.*

його із Карлом Васильовичем¹¹. Оскільки Дроздов був значно молодшим і пережив Болсуновського, вочевидь, епістолярій Мацеєвича мав передати йому особисто. Цікаво, що після 1917 р. обидва достойники не лише займалися музейною справою, а й робили це по сусідству: Карл Васильович – у Сквирі, куди переїхав 1917 р.¹², а Степан Леонтійович від 1918 р. – у Білій Церкві. Напевно, десь у цей період останній і міг передати листи колезі. Згодом, слід гадати, частина паперів і матеріалів Болсуновського потрапила до історичного музею, де на поч. ХХ ст., коли той називався ще Київським художньо-промисловим і науковим музеєм (із цього закладу й веде історію НМІУ), Карл Васильович працював. Так само залишається тільки припускати, чому серед згаданих листів опинився і лист, адресований Мацеєвичем о. Петру Завадському: напевно, священник сам мав віддати його колекціонеру.

Епістолярій Мацеєвича містить різноманітну інформацію про свого автора. Серед цих біографічних штрихів: короткі згадки про колишніх однокурсників із Уманського духовного училища та Київської духовної семінарії та їхнє теперішнє становище, а також інших знайомих; вказівки на обмін книгами та бібліографічною і джерельною інформацією, а також подаровані Церковно-археологічному музею КДА монети; дані про життя в Одесі (наприклад, про підробіток – переклад із латини книги для студента КДА¹³), розклад роботи та хворобу очей. До речі, останній фактор впливав на розбірливість почерку Мацеєвича, тож у листі від 31 жовтня 1909 р. він обіцяє С. Дроздову надалі писати чіткіше¹⁴. Проте наскрізна й основана тема епістолярію Лева Степановича – збір матеріалів до біографії Смарагда (Олександра Крижановського). З листування зрозуміло, що він цілковито зосередився на цьому десь у 1909 р.

Олександр Петрович Крижановський (у чернецтві – Смарагд) (1796–1863) був земляком Мацеєвича. Він народився в с. Велика Березянка Таращанського повіту на Київщині, навчався в Києво-Могилянській, а згодом – Санкт-Петербурзькій духовній академіях (СПБДА). В 1821 р. Крижановський повернувся до Київської духовної академії на посаду інспектора та бакалавра богословських наук. Згодом, після виконання низки інших обов'язків, Смарагд став ректором КДА (1828–1830) та СПБДА (1830–1831). Із 1831 р. розпочалося його єпископське служіння, що завершилося в сані архієпископа на рязанській кафедрі (в Рязані він і помер). Крижановський відзначився, зокрема, як адміністратор, автор багатьох проповідей та місіонер, який, з-поміж іншого, навіграв у Білорусі наприкін. 1830-х рр. у православ'я вірян Унійної церкви¹⁵.

Спільне походження з однієї губернії – це те, що, вочевидь, підігрівало зацікавлення Лева Степановича біографією Смарагда. Проте чи не головна причина такої уваги – зв'язок Крижановського з Київською академією. І сучасники, що особисто знали Мацеєвича, і він сам засвідчували, що до alma mater автор листів мав особливий пієтет. На схилі років Лев Степанович зізнався: “Да, я всегда питал к Киевской Академии, как и теперь питаю, чувства самой искренней и глубокой любви, преданности и благодарности, и чувства эти никогда не изгладятся из моего сердца <...> Главным, основным источником этих чувств служит, конечно, мое студенчество в ней в продолжение 4-х лет (с 1863 г. по 1867-й) в составе 23-го академического курса <...>. Так, повторяю, студенчество было тем красугольным камнем, который положил нерушимое основание моим сыновним чувствам к Киевской Академии”¹⁶.

Шанобливе ставлення до навчального закладу спонукало Мацеєвича й до вивчення історії Академії. В 1910 р. Лев Степанович писав про свої зацікавлення минулим так: “Но все-таки даже и при том состоянии зрения и, вообще, здоровья, какое у меня было, я мог бы производить и более цельные и крупные работы, если бы долше сосредоточивался на каком-либо одном предмете или отделе науки. Вина моя в том, что я разбрасывался в разные стороны. Меня интересовало и то, и другое, и третье. Ориентировавшись несколько в одном предмете, я скоро начинал заниматься уже другим. И при том я иногда интересовался не только церковною областью предметов, но и светскою. Так, в Кишиневе я делал розыскания о кишиневской жизни Пушкина, а в Одессе - об одесской жизни Гоголя. Любил я также еще с молодости собирать малорусские народные песни, и у меня составилась порядочный их сборник, до сих пор однако неизданный. В одном только отношении я всегда держал одну линию и никогда от нее не уклонялся. При всяком случае я старался собирать материалы для истории родной моей Киевской академии, а теперь - для биографического словаря ее воспитанников. Как дорога была для меня Киевская академия, так дороги были и ее воспитанники, и при всякой встрече с ними, особенно со старейшими из первых академических курсов, я с великим интересом слушал рассказываемые ими подробности о жизни в Киевской академии и о последующем времени их службы. Все эти слышанные мною воспоминания киевских академистов я тщательно записывал, и у меня есть теперь в запасе предания живого слова представителей почти всех академических курсов, начиная с 1-го и 2-го до 21-го, т. е. до того времени, когда я уже сам учился в академии. Даст Бог, я постараюсь привести в порядок все эти записанные мною предания и приготовить их к печати для того, чтобы и с своей стороны внести хотя некоторую долю в разработку истории дорогой, незабвенной моей Almae Matris, Киевской академии и в разъяснение биографии ее питомцев”¹⁷.

Утім слід зауважити, що про родину Крижановських Мацеєвич довідався не під час навчання в КДА, а ще в дитинстві. В 1910 р. він згадував, що про старшого брата єпископа Смарагда, викладача ще КМА Гаврила Петровича Крижановського¹⁸,

11 Архів НМІУ. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 75.

12 Піскова Е. М. Болсуновський Карл Васильович // ЕІУ. – Київ: Наукова думка, 2003. – Т. 1 (А–В). – С. 334.

13 Архів НМІУ. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 66.

14 Там само. – Арк. [67]. У справі при пагінації окремі аркуші опущено, як цей, що не має номера і міститься між арк. 66 та арк. 67, хоча саме він мав би бути 67-м.

15 Кузьміна С. Л. Смарагд (Крижановський Олександр Петрович) // КДА в іменах... – С. 579–581.

16 Мацеєвич Л. С. Письмо в совет Киевской духовной академии почетного ее члена Л. С. Мацеєвича // Труды КДА. – 1911. – № 7 / 8. – С. 503–504.

17 Там само. – С. 502–503.

18 Див. про Г. П. Крижановського: Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии / Со введ. И прим. Ф. И. Титова. – Киев, 1913. – Отд. 3. – Т. 4. – С. 278.

чув із розповідей батька про студентські роки, які минули в Могилянському навчальному осередку¹⁹. Зрештою, з'ясовуючи причини зацікавлення Мацеєвичем особою архієпископа Смарагда, не варто забувати про ширші контексти, пов'язані із ювілеями Санкт-Петербурзької та Київської духовних академій, із якими був пов'язаний Крижановський. Так, ще 1907 р. з'явився біографічний словник студентів Петербурзького осередка, присвячений його сторічному ювілею²⁰. Із 1901 р. розпочалася масштабна підготовка до святкування 300-ліття КДА. Однією з наукових праць, присвячених річниці, мало стати укладання біографічного словника її вихованців²¹. До пошуку матеріалів про осіб, пов'язаних із навчальним закладом, активно долучився й Мацеєвич, про що він, до речі, і згадував у наведеній вище розлогії цитаті.

З листів Мацеєвича випливає, що Дроздов також здійснював певні “свої розыскания об архьер. Смарагде”, тож Лев Степанович просив його поділитися інформацією, запевняючи, що при публікації власної розвідки обов'язково вкаже на допомогу Степана Леонтіївича²². Про те, що біографія Крижановського цікавила Дроздова, Мацеєвич згадує неодноразово. Так, у листі до нього від 2 грудня 1909 р. Лев Степанович тішиться, що виявив у адресаті великого знавця біографії архієп. Смарагда (Крижановського) – “знатока, который может пролить больший свет на его родословную”²³. Мацеєвич також вказує, що родовід владики цікавить не лише його та Дроздова, а й інших дослідників (“я также, как и Вы, очень интересуюсь родословием Смарагда Кр... И другие этим интересуются”²⁴), які склали його біографію до словника вихованців Санкт-Петербурзької академії з нагоди сторіччя закладу. Згодом Мацеєвич повідомив Дроздову, що вивченням біографіє Смарагда займається професор СПбДА Микола Глибоковський, і він йому повідомив все, що знав про владику до знайомства зі Степаном Леонтієвичем²⁵.

Мацеєвича від його адресатів цікавили такі дані: джерельна інформація про предків і рід Смарагда (зокрема, та, що могла зберегтися у старих церковних документах); прибутково-витратні записи великоберезянської церкви за 1764–1800 рр., які мав Дроздов²⁶; листи до рідних, рукописи (іх Лев Степанович обіцяв скопіювати й повернути) та портрет владики.

Одне з питань, що намагався вирішити Мацеєвич, – це релігійна та конфесійна належність предків Смарагда. Особливо дослідника цікавило, чи справді дід преосвященного був вихрещеним юдеєм, а не першим із роду Крижановських священиком у Великій Березянці. В листі до Дроздова від 12 вересня 1909 р. Мацеєвич писав: “Ведь Вы приводите поговорку Смарагда: «Дед мой был еврей. отец иерей. а я – архиерей». Значит, дед Смарагда был еврей, а не иерей, а только отец – иерей?.. Откуда Вы знаете эту поговорку Смарагда? От кого Вы ее слышали?”²⁷. Згодом Лев Степанович запевняв Дроздова, що надзвичайно важливо встановити й довести, що дід Смарагда, о. Михаїл, був вихрещеним юдеєм: “В высшей степени важно установить и доказать, что дед Смарагда – иерей Михаил, был выкрещенный еврей. В этом многие еще сомневаются...”²⁸. Вочевидь, саме під час дослідження згаданого аспекту біографії Крижановського Дроздов попросив Мацеєвича пояснити йому походження слова “жид”, і той розтлумачив появу цього слова наслідком трансформацій слова “іудей”: “іудей” → “жюдей” → “жюд” → “жид”²⁹.

Інший сюжет, що цікавив дослідника, – перехід храму у Великій Березянці на православ'я, а відтак, конфесійна належність родичів його героя. Лев Степанович просив адресата уточнити список парохів цього храму від його заснування із вказівкою на те, хто з них був уніатом, а хто – православним³⁰.

Вочевидь, отримавши про родичів свого героя метричні дані, що сягали 1760-х рр., Мацеєвич ставив чимало уточнювальних запитань, намагаючись звести докупи всі нитки генеалогії. З листів Лева Степановича дізнаємося, що Дроздов також надіслав йому для копіювання ерекцію та прибутково-витратні відомості (зокрема, із реєстром церковних речей, що залишилися після смерті о. Михайла Крижановського у квітні 1776 р.³¹) великоберезянської церкви XVIII ст., реєстр її парафії за 1775–1776 рр.³², “книги испов.” (очевидно, списки парафіян, які сповідалися)³³, службовий список прот. Гавриїла Петровича Крижановського³⁴, чітко не визначені в листах “документи”³⁵ та фото храму³⁶, портрет Смарагда із підписом, що, на переконання Мацеєвича, “утверждает еврейское происхождение Смарагда”³⁷, і на якому “физиономия

19 *Мацеєвич Л. С.* Письмо в совет Киевской духовной академии почетного ее члена Л. С. Мацеєвича – С. 518.

20 *Биографический словарь студентов первых XXVIII-ми курсов Санкт-Петербургской духовной академии: 1814–1869 гг. / Сост. А. С. Родосский.* – Санкт-Петербург, 1907. – LXXXIV, 552 с.: ил.

21 *Ульяновский В.* Историческая записка к 300-летию КДА и ее автор Федор Титов // Титов Ф. Императорская Киевская духовная Академия в ее трехвековой жизни и деятельности (1615–1915 гг.). – С. XI–XV.

22 Архів НМІУ. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. [67–67 зв.] У справі при пагінації окремі аркуші опущено, як цей, що не має номера і міститься між арк. 66 та арк. 67, хоча саме він мав би бути 67-м.

23 Там само. – Арк. 68. Підкреслено в оригіналі.

24 Там само. – Арк. 63 зв. Підкреслення, три крапки, титло є в оригіналі.

25 Там само. – Арк. 79 зв.

26 Там само. – Арк. 78–78 зв.

27 Там само. – Арк. 64. Підкреслено в оригіналі.

28 Там само. – Арк. 68 зв. Підкреслено в оригіналі.

29 Там само. – Арк. 69.

30 Там само. – Арк. 80–81 зв.

31 Там само. – Арк. 78 зв.–79.

32 Там само. – Арк. 70.

33 Там само. – Арк. 74.

34 Там само. – Арк. 76.

35 Там само. – Арк. 72.

36 Там само. – Арк. 65.

37 Там само. – Арк. 83.

у него была еврейского типа”³⁸; також чиновник переповідав розповіді великоберезянських старожилів, які пам’ятали ще діда Смарагда³⁹.

21 квітня 1910 р. Мацеєвич написав Дроздову, що зібрав усе, аби писати про рідних і предків Смарагда, але не може за це взятися, бо в нього на часі друк дуже важливих і ще не виданих листів митрополита Євгенія (Болховітінова)⁴⁰. Принагідно Лев Степанович запитав, чи в адресата немає “чого” про цього владику⁴¹. Проте 10 вересня того самого року він писав, що “о Смарагде все продолжаю свои изыскания”⁴².

Один із цікавих фактів, який знаходимо в листах, – той, що стосується методики роботи Мацеєвича та його фахового рівня (пригадаймо, що Лева Степановича характеризують саме як “історика” та “джерелознавця”⁴³). Тож, задовольняючи свої “историко-литературные интересы”, як він сам їх називав⁴⁴, Мацеєвич половав за джерелами, не відвідуючи архіви. Зрозуміло, що це насамперед зумовлювалося постійним перебуванням у клініці в Одесі та слабким здоров’ям дослідника. Тож головний метод знаходження документів, який практикував Лев Степанович, – це розпитування про них знайомих, здебільшого – священників та рідних духовенства, що виразно ілюструє його листування із Дроздовим. Саме завдяки останньому Мацеєвичу до рук потрапили оригінальні джерела XVIII ст. про рід Крижановського. Як вже згадувалося, принагідно Лев Степанович цікавився іншими важливими для нього документами, що стосувалися Євгенія (Болховітінова). Зрештою, Мацеєвич і сам завжди вказував шляхи надходження до нього тих чи тих даних та дякував своїм інформантам, зокрема духовенству. Так, одну зі своїх публікацій у “Киевской старине” – друк проповіді, що поширювалася серед подільського духовенства – Лев Степанович завершив згадкою про те, як здобув цей матеріал: “...получен нами от одного из священников Ольгопольского у., Подольской епархии, еще в 1883 г.”⁴⁵. Опубліковану Мацеєвичем автобіографію священника Волинської єпархії Аполонія Сендульського дослідник отримав від сина священнослужителя, вихованця КДА, одеського священника⁴⁶. Так само рукопис спогадів одеського протоєрея Миколи Соколова Лев Степанович взяв у його доньки, скопіював, а потім опублікував⁴⁷. Навіть виписку із метричної книги с. Моринці про народження Тараса Шевченка Мацеєвич отримав від пароха: “...через посредство священника с. Сегединец, Звенигородского же уезда, о. Петра Андриевского, живущаго в соседстве с Моринцами и Кириловкой, мы получили выпись из подлинной метрической книги о рождении и крещении Т. Г. Шевченка”⁴⁸. Згодом, теж на сторінках кийвського журналу, Мацеєвич опублікував іншу коротеньку інформацію про Шевченка – запис розповіді про поета Петра Олексійовича Попова, який зустрічався свого часу із Тарасом Григоровичем у Москві. Дослідник познайомився із Поповим у Одесі, розпитав його про Шевченка, а тоді занотував те, що “осталось в памяти из рассказа Попова о Шевченке”⁴⁹. Й під час підготовки розвідки про Крижановського Лев Степанович не збирався змінювати звичну для нього практику. 10 червня 1910 р. він пообіцяв Дроздову, що, коли оприлюднить дослідження про Смарагда на основі надісланих адресатом свідчень і документів, то “печатно” висловить йому глибоку вдячність⁵⁰.

Проте інколи в Мацеєвича виникали труднощі під час роботи з оригінальними документами. Так, у листі від 4 січня 1910 р. він зізнається Дроздову, що в ерекції “не мог вполне выразуметь смысла приписки: «Roku 1790.» и т. д. Некоторых слов не разобрал...”. Проблеми із відчитуванням та тлумаченням документа в дослідника були пов’язані не з поганим зором – він не розумів контексту (наприклад, зв’язків між тогочасними особами) та значень деяких слів⁵¹. Замість того, аби самостійно подолати ці складнощі, Лев Степанович просив адресата допомогти: “Прошу сказать, а также вообще уяснить смысл этой приписки”⁵².

Пишучи про свій намір друкувати листи Болховітінова, в яких ішлося про угіддя митрополичого дому, Мацеєвич зізнавався, що йому невідомі такі назви, як “Заспа” та “Паньковцы или Паньковщина”. Тож він перепитував адресата, чи той про них знає і чи може уточнити для нього в літературі, якої під рукою Лев Степанович не мав⁵³. Так само, аналізуючи документи другої пол. XVIII ст., що стосувалися парафії, де служив дід Олександра Крижановського, Мацеєвич дивувався терміну “сніцарі” та одиниці міри солі “гусак” і, знову таки, звертався за консультацією до адресата, як, до речі, й тоді, коли не міг прочитати текст джерела⁵⁴.

38 Там само. – Арк. 84 зв.

39 Там само. – Арк. 68 зв.

40 Листи митрополита Євгенія Л. Мацеєвич видав у 1910–1913 рр. у “Трудах КДА”.

41 Архів НМІУ. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 74 зв.

42 Там само. – Арк. 84 зв.

43 Див., наприклад, одне із визначень кваліфікацій Л. Мацеєвича – “історик, археолог, літературознавець, бібліограф”: *Палієнко М. Г.* “Киевская старина” у громадському та науковому житті України (кінєнь XIX – початок XX ст.). – Київ: Темпора, 2005. – С. 285.

44 Архів НМІУ. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 68.

45 Необычная проповедь сельского пастыря в Малороссии / Сообщил Л. М[ацеєвич] // Киевская старина (далі – КС). – 1903. – № 12. – С. 129.

46 *Мацеєвич Л.* Автобіографія священника Аполлонія Сендульського // КС. – 1896. – № 1. – С. 59.

47 *Л. С. М[ацеєвич].* Воспоминания и автобиография одесского протоиерея Николая Ивановича Соколова. Предисловие // КС. – 1906. – № 1. – С. 46.

48 *Мацеєвич Л.* Метрическая выпись о рождении и крещении Т. Г. Шевченка // КС. – 1891. – № 2. – С. 315.

49 К биографии Т. Г. Шевченка / Сообщ. Лев Мацеєвич // КС. – 1895. – № 2. – С. 47.

50 Архів НМІУ. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 79 зв.

51 Там само. – Арк. 67–67 зв.

52 Там само. – Арк. 67 зв.

53 Там само. – Арк. 74 зв.–75.

54 Там само. – Арк. 78 зв.–79.

Свого часу досить влучно охарактеризував методика збору матеріалів Лев Мацеєвич у власних спогадах його давній товариш – професор Микола Петров: “По своим умственным наклонностям Лев Степанович был архивистом. Но архивные занятия оказались для него недоступными вследствие слабости зрения, обнаружившейся еще в годы его студенчества, а потому он отыскивал старину через местных старожилов, спрашивая их о прошлом или же получая от них письма близких к ним лиц и вообще письменные памятники недавней старины; в дебри глубокой древности он почти никогда не пускался, за немногими разве исключениями. Таким образом главным объектом его изысканий и исследований была, так сказать, живая старина. Где бы он ни жил, всегда старался он отыскать местных старожилов и извлечь из их памяти воспоминания о минувших временах, а из их архивов письма близких к ним лиц и другие письменные документы не очень давнего прошлого”⁵⁵.

Дослідницька праця, втім, – не лише збір джерел. Що ж стосується аналізу документів, методика Лева Мацеєвича демонструє стиль радше краєзнавця, а не фахового історика доби позитивізму. Як би там не було, це не применшує значення опублікованих Левом Степановичем матеріалів, хоча й дає змогу дещо інакше подивитися на його сформоване дослідниками реноме історика. Щодо Мацеєвичевого дослідження про Смарагда (Олександра Крижановського), воно так і не побачило світ⁵⁶. Однак листування із Степаном Дроздовим не лише дає уявлення про задум автора, а й містить згадані в цій статті цікаві документальні штрихи про рід архієпископа.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии / Со введен. И прим. Ф. И. Титова. – Киев, 1913. – Отд. 3. – Т. 4. – ХСVIII, 944 с.
2. Архів НМІУ. – Ф. 4. Матеріали, документи та наукові праці відомого колекціонера та нумізмата К. В. Болсуновського. – Оп. 1. – Спр. 20.
3. Биографический словарь студентов первых XXVIII-ми курсов Санкт-Петербургской духовной академии: 1814–1869 гг / Сост. А. С. Родосский. – Санкт-Петербург, 1907. – LXXXIV, 552 с.: ил.
4. К биографии Т. Г. Шевченка / Сообщ. Лев Мацеєвич // Киевская старина (далі – КС). – 1895. – № 2. – С. 47–48.
5. Кузьміна С. Л. Смарагд (Крижановський Олександр Петрович) // Київська духовна академія в іменах: 1819–1924. У двох томах / Упоряд. та наук. ред. М. Л. Ткачук, відп. ред. В. С. Брюховецький. – Київ: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2016. – Т. 2. – С. 579–581.
6. Л. С. М[ацеєвич]. Воспоминания и автобиография одесского протоиерея Николая Ивановича Соколова. Предисловие // КС. – 1906. – № 1. – С. 36–63.
7. Мацеєвич Л. Автобиография священника Аполлония Сендульского // КС. – 1896. – № 1. – С. 58–77.
8. Мацеєвич Л. Метрическая выпись о рождении и крещении Т. Г. Шевченка // КС. – 1891. – № 2. – С. 315–316.
9. Мацеєвич Л. С. Письмо в совет Киевской духовной академии почетного ее члена Л. С. Мацеєвича // Труды КДА. – 1911. – № 7 / 8. – С. 501–540.
10. Мацеєвич Л. С. Польский проповедник XVII в., иезуит Фома Млодзяновский // Труды КДА. – 1870. – № 4. – С. 108–153; № 7. – С. 155–272; № 9. – С. 501–534; № 10. – С. 3–81; № 12. – С. 457–566; 1871. – № 4. – С. 128–208.
11. Необычная проповедь сельского пастыря в Малороссии / Сообщил Л. М[ацеєвич] // КС. – 1903. – № 12. – С. 128–131.
12. Палієнко М. Г. “Киевская старина” у громадському та науковому житті України (кінець XIX – початок XX ст.). – Київ: Темпора, 2005. – 384 с., іл.
13. Памятная книжка Киевской губернии на 1909 г. С приложением адрес-календаря губернии. – Киев, 1909. – 553 с.
14. Памятная книжка Киевской губернии на 1912 г. С приложением адрес-календаря губернии. – Киев, 1911. – 756 с.
15. Петров Н. Воспоминания о Л. С. Мацеєвиче / Археогр. підготовка І. Карсим // Петров Микола. Скрижалі пам’яті. Коментарі та додатки / Упоряд. В. Ульяновський. – Київ: Прайм, 2003. – С. 238–241.
16. Піскова Е. М. Болсуновський Карл Васильович // Енциклопедія історії України (далі – ЕІУ). – Київ: Наукова думка, 2003. – Т. 1 (А–В). – С. 334.
17. Піскова Е. М. Дроздов Степан Леонтійович // ЕІУ. – Київ: Наукова думка, 2004. – Т. 2 (Г–Д). – С. 467.
18. Ткачук М. Л. Мацеєвич Лев Степанович // Київська духовна академія в іменах: 1819–1924. У 2-х т. / Упоряд. та наук. ред. М. Л. Ткачук, відп. ред. В. С. Брюховецький. – Київ: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2016. – Т. 2. – С. 159–163.
19. Ульяновський В. Историческая записка к 300-летию КДА и ее автор Федор Титов // Титов Ф. Императорская Киевская духовная Академия в ее трехвековой жизни и деятельности (1615–1915 гг.). – С. IX–СХХVI.

REFERENCES

1. Akty i dokumenty, odnosiaschiesia k istorii Kievskoy akademii / So vveden. i prim. F. I. Titova. – Kiev, 1913. – Otd. 3. – T. 4. – 98+944 s.
2. Arkhiv NMIU. – F. 4. Materialy, dokumenty ta naukovi pratsi vidomoho koleksionera ta numizmata K. V. Bolsunovskoho.

⁵⁵ Петров Н. Воспоминания о Л. С. Мацеєвиче / Археогр. підготовка І. Карсим // Петров Микола. Скрижалі пам’яті. Коментарі та додатки / Упоряд. В. Ульяновський. – Київ: Прайм, 2003. – С. 240.

⁵⁶ У бібліографії праці Л. Мацеєвича немає згадок про це опубліковане дослідження: Ткачук М. Л. Мацеєвич Лев Степанович // КДА в іменах. – С. 161–163.

– Оп. 1. – Spr. 20.

3. Biograficheskiy slovar studentov pervykh 28-mi kursov Sankt-Peterburgskoy duhovnoy akademii: 1814–1869 gg. / Sost. A. S. Rodoskiy. – Sankt-Peterburg, 1907. – LXXXIV, 552 s.: il.

4. K biografii T. G. Shevchenka / Soobshch. Lev Matseievich // Kievskaya starina (dali – KS). – 1895. – № 2. – С. 47–48.

5. *Kuzmina S. L. Smaragd (Kryzhanovskiy Oleksandr Petrovych) // Kyivska dukhovna akademiya v imenakh: 1819–1924. U dvokh tomakh. / Upor. ta nauk. red. M. L. Tkachuk, vidp. red. V. S. Briukhovetskiy. – Kyiv: Vyd. dim “Kyievo-Mohylianska akademiya”, 2016. – T. 2. – S. 579–581.*

6. *L. S. M[atseievich]. Vospominaniya i avtobiografiya odesskoho protoiereya Nikolaya Ivanovicha Sokolova. Predislovie // KS. – 1906. – № 1. – S. 36–63.*

7. *Matseievich L. Avtobiografiya sviaschennika Apolloniya Sendulskoho // KS. – 1896. – № 1. – S. 58–77.*

8. *Matseievich L. Metricheskaya vypis o rozhdenii i kreschenii T. G. Shevhenka // KS. – 1891. – № 2. – S. 315–316.*

9. *Matseievich L. S. Pismo v sovet Kievskoy dukhovnoy akademii pochetnogo ee chlena L. S. Matseievicha // Trudy KDA. – 1911. – № 7 / 8. – S. 501–540.*

10. *Matseievich L. S. Polskiy propovednik 17 v., iezuit Foma Mlodzianovskiy // Trudy KDA. – 1870. – № 4. – S. 108–153; № 7. – S. 155–272; № 9. – S. 501–534; № 10. – S. 3–81; № 12. – S. 457–566; 1871. – № 4. – S. 128–208.*

11. *Neobychnaya propoved selskogo pastyria v Malorossii / Soobshchil L. M[atseievich] // KS. – 1903. – № 12. – S. 128–131.*

12. *Paliyenko M. H. “Kievskaya starina” u hromadskomu ta naukovomu zhytti Ukrainy (kinets 19 – pochatok 20 st.). – Kyiv: Tempora, 2005. – 384 s., il.*

13. *Pamiatnaya knizhka Kievskoy gubernii na 1909 g. S prilozheniem adres-kalendaria gubernii. – Kiev, 1909. – 553 c.*

14. *Pamiatnaya knizhka Kievskoy gubernii na 1912 g. S prilozheniem adres-kalendaria gubernii. – Kiev, 1911. – 756 c.*

15. *Petrov N. Vospominaniya o L. S. Matseieviche / Arkheohr. pidhotovka I. Karsym // Petrov Mykola. Skryzhali pamiaty. Kommentari ta dodatky / Uporiad. V. Ulianovskiy. – Kyiv: Praym, 2003. – S. 238–241.*

16. *Piskova E. M. Bolsunovskiy Karl Vasylovych // Entsyklopediya istorii Ukrainy (dali – EIU). – Kyiv: Naukova dumka, 2003. – T. 1 (A–V). – S. 334.*

17. *Piskova E. M. Drozdov Stepan Leontiyovych // EIU. – Kyiv: Naukova dumka, 2004. – T. 2 (H–D). – S. 467.*

18. *Tkachuk M. L. Matseievych Lev Stepanovych // Kyivska dukhovna akademiya v imenakh: 1819–1924. U 2-kh t. / Uporyad. ta nauk. red. M. L. Tkachuk, vidp. red. V. S. Briukhovetskiy. – Kyiv: Vyd. dim “Kyievo-Mohylianska akademiya”, 2016. – T. 2. – S. 159–163.*

19. *Ulianovskiy V. Istoricheskaya zapiska k 300-letiyu KDA i ee avtor Fedor Titov // Titov F. Imperatorskaya Kievskaya dukhovnaya Akademiya v ee trekhvekovoy zhyzni i deyatelnosti (1615–1915 gg.). – S. 9–126.*